ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى مائارىپ ئىشلىرى ھەققىدە ئەسلىمە

ھاكىم جاپپار

ئېلكىتاب ياسىغۇچى : <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>>دىن ئۇيغۇر ئوغلى
ئېلكىتاب تارقاتقۇچى : ئۇيغۇر ئېلكىتاب تورى
www.uyebook.com ياكى www.uyebook.cn
ماتېرىيال مەنبەسى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتى
http://www.orkhun.com
تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدىن niyazdixan ئەپەندى

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى مائارىپ ئىشلىرى ھەققىدە ئەسلىمە

ھاكىم جاپپار

1944 – يىل 9 – ئايدىن باشلاپ ئىلدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوزغالغان مىللىي ئازادلىق ھەركىتى ناھايىتى تېزلا ئالتاي ، تارباغاتايلارنى ئازاد قىلدى . ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتنىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىلنى مەركەز قىلغان ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇردى . 1944 – يىلدىن 1949 – يىلغىچە بولغان قىسقىغىنە بەش يىلدا ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەر ساھەدىكى ئىشلىرىدا ، جۈملىدىن مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك يۈكسىلىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى .

ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ، يەنى 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ 108 ـ سانلىق ھەيئەتلەر يىغىنىدا « شەھەر ، ناھىيە مەركەزلىرىدە تولۇقسىز مەكتەپ ، يېزا ـ قىشلاقلاردا باشلانغۇچ مەكتەپ مەجبۇرىي مائارىپنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى قارار » ماقۇللاندى ۋە ئارقىدىنلا ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش بەدىلى ئالماسلىق ، يېتىم ـ يېسىرلار مەكتەپلىرىنى (دارىلئېيتاملارنى) ياخشى يولغا قويۇش ، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى تەربىيەلەش ، تولۇقلاش ۋە ئوقۇتۇش ساپاسىنى ئۆستۈرۈش قاتارلىق بىر مۇنچە مەسىلىلەردە تەدبىرلەر تۈزۈلۈپ ، بەلگىلىمىلەر چىقىرىلدى . بۇ ئارقىلىق پۈتۈن جەمىيەتتە مائارىپ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈش ، ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلىشتەك يېڭى ۋەزىيەت شەكىللەندى . ئۈچ ۋىلايەت ئومۇمەن ئۇرۇش ۋە ھەربىي ھالەت ئەھۋالىدا بولسىمۇ ، ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلار ۋە ناھىيەلەرگە مائارىپ ئىشلىرىغا ئەستايىدىل قاراش ۋە ئۇنى مۇھىم ئىشلار قاتارىدا تۇتۇش مەسئۇلىيىتى يۈكلەندى . ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئۆزلىرى ئۆلگە بولۇپ مائارىپ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلدى . ئۇلار مەيلى خىزمەت تەكشۈرۈپ شەھەر ، يېزا ـ قىشلاقلارغا بارسۇن ياكى يول ئۈستىدە بولسۇن ، مەكتەپلەرگە بىرىپ ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى بىۋاستە ئىگىلەپ تۇراتتى ۋە بۇ جەرياندا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدىكى ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ تۇراتتى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن ، ناھايىتى نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار (زىيالىلار) ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىگە قوشۇلۇپ ئالدىنقى سەپكە ئاتلاندى . مانا شۇ چاغدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ ، ئارمىيە سېپىگە قاتناشقان (بۇ چاغدا ئارمىيە سېپىدىمۇ مۇشۇنداق زىيالىلارنىڭ بولۇشى زۆرۈر ئىدى . كېيىنكى قوماندان ۋە سىياسىي رەھبەرلەردىن مەرغۇپ ئىسھاقوۋ ، ئامانتۇر بايىزاقوۋ ، ھەمدۇللا قۇربان ، باۋۇدۇن نۇرىيوۋ قاتارلىقلار شۇ چاغدا ئارمىيە سېپىدە قالغانلار ئىدى) زور بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلارنى مائارىپ سېپىگە قايتۇرۇپ كەلدى ،

ئۇرۇش ھالىتى تۈپەيلىدىن 1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1945 ـ يىلىنىڭ بېشىغىچە بىر مەزگىل مەكتەپلەردە ئوقۇش توختاپ قالدى . بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ، جايلاردا ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش كۇرسلىرى ئېچىلدى . 1945 ـ يىل 9 ـ ئايدىن باشلاپ مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك ئوقۇش باشلاندى . مۇشۇ چاغدا ئىلىدىكى يۇقىرى ئوقۇش ئورنى بولغان ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىدىمۇ ئوقۇش توختىغاندى . چۈنكى ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە ھەممە نەرسە ئالدىنقى سەپ ئۈچۈن قارىتىلغانلىقتىن ، ئىلى گىمنازىيىسىنىڭ ئورنى ئۈچ ۋىلايەت پارتىزانلىرىنىڭ ، كېيىنچە ھەربىي قوماندانلىق شتابىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات بازىسى بولۇپ تۇردى . لېكىن 1946 ـ يىلدىن باشلاپ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسى قايتىدىن ئەسلىگە كېلىپ يەنە ئوقۇش باشلىدى . ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنىڭ ھەربىي سەپكە قاتناشقان ئامانتۇر بايزاقوۋ ، ھەمدۇللا قۇربانوۋ قاتارلىق ئاز ساندىكى ئوقۇتقۇچىلىرىدىن باشقىلىرى قايتۇرۇپ كېلىندى ۋە يېڭىدىن خەمت ۋەكىلى قاتارلىق بىر تۈركۈم بىلىملىك ، قابىل كىشىلەر ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىغا قوشۇلدى .

ئۈچ ۋىلايەتتىكى مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك تۆت يىللىق ، يەتتە يىللىق ، ئون يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلغاندى . شەھەرلەردە ئون يىللىق ، شەرت ـ شارائىتى ياخشىراق رايونلاردا يەتتە يىللىق ، كەنت قىشلاقلاردا تۆت يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلدى . شۇ چاغدا باشقۇرۇش ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن ،چوڭراق يېزىلاردا مەركەزلەشكەن مەكتەپ ، ئەتراپىتىكى كەنت ـ قىشلاقلاردا شۆبە مەكتەپلىرى تەسىس قىلىنغاندى . قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەھەرلەردە تولۇقسىز مەكتەپ ، يېزىلاردە (چەت ـ يىراق جايلار بۇنىڭ سىرتىدا) تۆت يىللىق مەجبۇرىي مائارىپ ئاساسەن ئومۇملاشقاندى . ئۈچ ۋىلايەت دائىرىسىدە ھەر مىللەت ياشلىرىنىڭ ، بولۇپمۇ يېزا ـ قىشلاقلاردىكى ھەر مىللەت ياشلىرىنىڭ يۇقىرىراق مەكتەپ ، سىنىپلاردا ئوقۇپ بىلىم ئېلىشى ئۈچۈن ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش مەقسىدىدە ھەر بىر ناھىيەنىڭ مەركىزىدە بىردىن ياتاقلىق ، مەركەزلەشكەن ئوتتۇرا مەكتەپلەر تەشكىل قىلىنغاندى . بۇ مەكتەپلەردە تولۇقسىز

سىنىپتىن باشلاپ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلارغىچە دەرس ئۆتۈلەتتى . بۇ مەكتەپلەرگە شۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوقۇتقۇچىلاردىن تاللاپ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى تولۇقلىناتتى ، ئىلى گىمنازىيە (بىلىم يۇرتى) نى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ياخشى ئوقۇغۇچىلار تەقسىم قىلىنىپ سەپلىنەتتى . مەن 1948 ــ يىلى سۈيدۈڭ (ھازىرقى قورغاس) ۋە قورغاس (چىلپەنزە) ناھىيىلىرىكى مەركەزلەشكەن مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كۆرگىنىمدە ، ئۇلاردىكى ئوقۇتۇش ساپاسى ھەقىقەتەنمۇ غۇلجا شەھرىدىكى مەكتەپلەردىن قېلىشمايدىكەن . ئوقۇتقۇچىلار ئۆز خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆيۈنۈپ جاپاغا چىداپ تىرىشىپ ئىشلەيدىكەن ، شۇ چاغدىكى ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدا ئالىي مەكتەپ ياكى ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن ئوقۇتقۇچىلار يوق دېيەرلىك بولۇپ ، ئاساسەن ئوتتۇرا شىفەن ، تولۇق ئوتتۇرا ، بەزىلىرى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار ئىنتايىن تىرىشچان ئىدى ، ئۆز خىزمىتىگە قارىتا مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسى كۈچلۈك بولغاچقا ، جان ــ دىل بىلەن تىرىشىپ ئىشلەيتتى ، قېتىرقىنىپ ئۆگىنەتتى ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ھەر يىلى يازلىق تەتىلدە جايلاردا ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسلىرى ، باشقا ۋاقىتلاردا بىلىم ئاشۇرۇش كەچكى كۇرسلىرى ئېچىلاتتى ، كۇرسلاردا ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇراتتى . 1947 ــ يىلدىن باشلاپ غۇلجا شەھرىدە كەچكى چوڭلار مەكتىپى قۇرۇلدى ، بۇ مەكتەپتە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرى ، بەزىلىرىدە ئالىي مەكتەپنىڭ 1 ـ ، 2 ــ يىللىقلىرىدا ئۆتۈلىدىغان دەرسلەر تاللاپ ئۆگىنىلەتتى ، دەرسنى بىلىم يۇرتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۆتەتتى ، بۇنىڭغا ئاساسەن ئوقۇتقۇچىلار كېلىپ بىلىم ئاشۇراتتى .

ئۈچ ۋىلايەت مەكتەپلىرىدىكى دەرسلىكلەر ، ئاساسەن ، تەبىئىي پەن دەرسلىكلىرى ۋە تۈرلۈك كۇرسەتمىلىك قورال ، خەرىتىلەر ئىدى . بۇ خىل دەرسلىكلەردە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالمۇتا ، تاشكەنتتىكى نەشرىياتلىرى تەرىپىدىن ئۇيغۇر ، قازاق تىللىرىدا (ئەرەب يېزىقىدا) مەخسۇس نەشر قىلىنغاندىن باشقا ، بەزى ئىجتىمائىي پەن دەرسلىكلىرىنى ئوقۇتقۇچىلار ئۆزلىرى تۈزەتتى ۋە ئۇنى

شافگىرافتا بېسىپ تارقىتىپ پايدىلىناتتى . ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئىدارە كادىرلىرىغا ئوخشاش بەزى ئايلاردا ئىش ھەققى ئالماي ، ئايلىق ئىش ھەققىنى ئالدىنقى سەپكە ياردەم قىلىپ ، پىداكارانە روھتا خالىسانە ئىشلەپ كەتكەن چاغلىرى بولغاندى .

مۇنداق بىر مەسىلەن مېنىڭ ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ : 11 ماددىلىق بىتىم تۈزۈلۈپ ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈچ ۋىلايەتكە بېسىم ئىشلىتىپ ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن قىستى ۋە قامال قىلدى ، شۇ مەزگىلدە ئوقۇتقۇچىلارغا بىر قانچە ئاي ئىش ھەققى تارقىتىلمىغاندى ، مۇشۇ چاغدا غۇلجا شەھىرىدىكى 100 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى توپلىنىپ ، بارلىق ئوقۇتقۇچىلارغا ۋەكىل بولۇپ ، ئېلى ۋالىي مەھكىمىسىگە ھال ئېيتىپ كەلگەندى . مۇشۇ چاغدا ئوقۇتقۇچىلارغا بېرىدىغان پۇل يوق ، ھەر بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئائىلىسى ئۈچۈن ئىككى خو (بىر خو تۆت پۇت ، بىر پۇت 40 قاداق ھساپلىناتتى) دىن بۇغداي بېرىلگەندە ، شۇنىڭغىمۇ رازى بولۇپ ، ئۆز خىزمىتىنى قىلىشقاندى ، جاپالىق خىزمەت ۋە تۇرمۇشتىكى قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن بىر مۇنچە ئوقۇتقۇچىلار ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغاندى ، بۇلاردىن بەزىلىرى شۇ كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى ئېسىمدە . شۇڭا ئەخمەتجان قاسىمى1948 – يىلى غۇلجا شەھىرىدىكى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا قىلغان مۇھىم تارىخىي نۇتقىدا « .... ئوقۇتقۇچى مېھنىتىنىڭ قانچىلىك جاپالىق ئىكەنلىكىنى بىلىمەن . كىشىلىك جەمىيەتتە ئوقۇتقۇچىنىڭ مېھنىتىدىن پەخىرلىنەرلىك مېھنەت يوقتۇر . چۈنكى ئالىم ، مۇتەخەسىس ، يازغۇچى ، قوماندان ، جەمئىيەت ئەربابى ۋە باشقىلار ئوقۇتقۇچى مېھنىتىنىڭ مەھسۇلىدۇر » دەپ ، ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىگە يۈكسەك باھا بېرىش بىلەن يەنە « .... مۇشۇ تەربىيەچىلەر بىز ئويلىغان ۋە بىز دىگەن ئورۇننى ئىشغال قىلالمايۋاتىدۇ ، بىز ئۇلارغا ياخشى شەرت – شارائىت يارىتىپ بېرەلمەيۋاتىمىز ، بۇ بولسا بۈگۈنكى شارائىتىمىزنىڭ شۇنداق بولغانلىقىدىندۇر » دەپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورۇن ۋە تۇرمۇشىغا كۆيۈنگەندى .

ئۈچ ۋىلايەتنىڭ مائارىپ ئىشلىرىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەنە شۇنداق بەزى قىيىنچىلىقلار بولسىمۇ ، لېكىن ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى مائارىپ ئىشلىرىنى قىزغىن قوللاپ ، ھەر جەھەتتىن ياردەم قىلىپ كەلدى ، ئۈچ ۋىلايەتتىكى مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا مەكتەپ يېنىدا ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتلىرى قۇرۇلغاندى . بۇ ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتلىرىغا شۇ مەھەللە كەنتلەردىكى تەرەققىپەرۋەر زاتلار ، يۇرت مۆتىۋەرلىرى قاتنىشاتتى . بۇ كومىتېتلار مەكتەپلەرنىڭ چوڭ بىر غەمخورچىسى ـ يۆلەنچۈكى ئىدى . مەكتەپلەرنىڭ بىنا قۇرۇلۇشى ، رېمونت قاتارلىق مەسىلىلىرىنى ، جۈملىدىن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلىرى ، نامرات ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش خىراجىتى قاتارلىق مەسىلىلىرىنى شۇ كومىتېت ئۈستىگە ئېلىپ ھەل قىلاتتى . ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتلىرى قەرەللىك ھالدا مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ ، مەكتەپلەرنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى ۋە جىددى ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلەر بولسا كۆپچىلىككە تايىنىپ ھەل قىلىپ بېرەتتى . مۇشۇنداق ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتلىرىنىڭ ياردىمى ، مائارىپپەرۋەر زاتلارنىڭ قوللىشى بىلەن سېلىنغان مەكتەپ بىنالىرى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەممە ناھىيە ، يېزا ـ قىشلاقلىرىدا تېپىلىدۇ . مەن ئۆزەم بىۋاستە كۆرگەن بىلگەن مەكتەپلەردىن غۇلجا شەھرىدە « ستالىن مەكتىپى (7 ـ ئوتتۇرا) ، ئايدۆڭ مەكتەپ ، ئۆزبېك مەكتەپ ، قارا دۆڭ مەكتەپ ، « روشەن مەكتىپى » ، « شەرق » مەكتىپى ھەمدە بۇ مەكتەپلەرنىڭ شۆبە مەكتەپلىرىدىن تاتار مەكتىپى قاتارلىق نۇرغۇن مەكتەپلەرنىڭ بىنالىرى ئەنە شۇنداق ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتلىرىنىڭ رەھبەرلىكى ، خەلق ئاممىسىنىڭ كۈچى بىلەن سېلىنغاندى .

ئەينى يىللاردا ئۈچ ۋىلايەت دائىرىسىدە ، بولۇپمۇ غۇلجا ، چۆچەككە ئوخشاش شەرت ـ شارائىتى بار جايلاردا كەچكى بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسلىرى ، چوڭلار كەچكى مەكتەپلىرى ، چەت ئەل تىلى ئۆگىنىش كۇرسلىرى بەس ـ بەستە ئېچىلىشقا باشلىغاندى ، ھەتتا غۇلجا شەھرى قاتارلىق جايلاردا ئائىلىدىكى خانىم ـ قىزلار ئۈچۈن كەشتە تىكىش ، كىيىم تىكىش قاتارلىق ھۈنەرلەر ئۆگىتىلىدىغان كەسپىي

مەكتەپلەر قۇرۇلغاندى .

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە ئومۇمىي خەلق ساۋات چىقىرىش خىزمىتىمۇ چىڭ تۇتۇلغاندى . شەھەر ، يېزا – قىشلاقلاردا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسلىرى ئېچىلىپ ، كۆپلىگەن كىشىلەر ساۋات چىقارغاندى ، بۇ كۇرسلارغا شۇ جايدىكى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى دەرس بەرگەندىن تاشقىرى ، شۇ جايدىكى ساۋاتلىق ۋە مەلۇم بىلىم سەۋىيەسى بار ياشلار جەلپ قىلىنىپ دەرس ئۆتۈلەتتى . بۇ خىزمەتكە ئومۇمىيۈزلۈك مەھەللە كومېتىتلىرى مەسئۇل بولغاندى ، 1948 – يىلدىن كېيىن ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ جايلاردىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى مەسئۇل بولغاندى .

شۇنداق ، ئۆتمۈشنى ۋە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ تەھلىل قىلىدىغان بولساق ، شىنجاڭنىڭ ۋىلايەت ، شەھەر ناھىيەلىرىدىن قايسىبىر ئورۇننىڭ تارىخىدا شۇ جايدا تەرەققىپەرۋەر ، يېڭىلىق تەرەپدارلىرى ، چەت ئەلنىڭ پەن – مائارىپ جەھەتتىكى ئىلغارلىقىنى كۆرگەن ياكى چەتئەلدە ئوقۇپ كەلگەنلەر كۆپ بولسا ، شۇ جايىنىڭ مەدەنىيەت – مائارىپ ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان . مەسىلەن : تۇرپاندا مۇھىتلار باشلىق بىر مۇنچە تەرەققىپەرۋەر زاتلار ، ئاتۇش ، غۇلجىلاردا ھۈسەيىن باي ، باۋۇدۇنباي ــــ ئاكا- ئۇكا مۇسابايوۋلار ، قەشقەردە ئابدۇكېرىم مەخسۇملارنىڭ شۇ جايلاردىكى مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىلىرى ناھايىتى زور . قەشقەر ، ئاتۇش رايونلىرىدا تۈركىيە ۋە ئەرەب ئەللىرىدە ئوقۇپ كەلگەن ئەھمەد كامال ، ئابدۇقادىر داموللا ، مۇھەممەت ئېلى (تەۋپىق) قاتارلىق تەرەققىپەرۋەر ، يېڭىلىق تەرەپدارلىرى ، تۇرپان ، چۆچەكلەردە روسىيە تەۋەسىدىن كەلگەن مۇرات ئەپەندى ، ئەلى ئىبراھىموۋ ، گۈلەندەم ئاپپاي ؛ غۇلجىدا مىسىردا ئوقۇپ كەلگەن ناسىھا داموللام ، تۈركىيەدە ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇراخمان ئەپەندى ، مەسئۇت سابىرى ، مەسۇم ئەپەندى ، جىرجىس ھاجى ، سابىت ئەپەندىم قاتارلىقلار ئۆز دەۋرىدە شۇ جايلارنىڭ

مەدەنىيەت – مائارىپ ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە كۆرۈنەرلىك رول ئوينىغاندى . مۇشۇنداق زىيالىيلارنىڭ تەسىرى بىلەن ئويغىنىش بولغان بۇ جايلاردا يېڭىچە مەكتەپلەر مەيدانغا كېلىپ قاراڭغۇ جاھالەت دۇنياسىغا زەربە بېرىلگەن .

ئىلى رايونىدا ئاكا – ئۇكا مۇسابايوۋلار 19 – ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ غۇلجىدا يېڭىچە پەنني مەكتەپ ئاچقاندى . شۇنىڭدىن تارتىپ 19 – ئەسىرنىڭ ئاخىرى ناسوھا داموللام قاتارلىقلار ، 20 – ئەسىردىن باشلاپ ئابدۇراخمان ئەپەندى ، مەسۇم ئەپەندى ، جىرجىس ھاجى قاتارلىقلار يېڭىچە مەكتەپ ئېچىشنى باشلىۋەتكەندى . مۇشۇ ئەسىرنىڭ 20 – يىللىرىدىن كېيىن م غۇلجىدا ھۆسەيىن يۇنۇسوۋ ، سالىھ جانىباي باباجانوۋ ، ھۆسەيىن تارانوۋ قاتارلىق تەرەققىپەرۋەر زاتلار . 1930 – يىللارنىڭ ئالدى كەينىدە ئەمەتخان روزى ، تېيىپ ھاجى سابىتوۋ ، ئابدۇرېھىمجان ھەسەنوۋ ، رەھىمجان سابىر ھاجى ، ھەسەنەم پالتىبايوۋ قاتارلىق كىشىلەر ئىلى مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن ، يېڭىچە مەكتەپلەرنىڭ قۇرۇش ئۈچۈن كۆپ ئەجىرلەرنى سىڭدۈردى . غۇلجىدا 1920 – يىللاردىن كېيىن ، بولۇپمۇ 1930 – يىللاردا ئاتاقلىق مائارىپچى شائىر مەرۇپ سەئىدىنىڭ ئەمگىكىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ . ئاتاقلىق مائارىپچىلاردىن داموللا رازىيوۋ ، ھاشىم گۆھەر باقى ، ھاشىر رەززاقى ، ھۈسەيىن خەلپەتى (ھۆسەيىن سامساق) ، يارمۇھەممەت مەخدۇم قاتارلىق كىشىلەر ئىلى مائارىپى ئۈچۈن تۆھپە قوشتى . شۇ قاتاردا ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت يەتتە سۇ رايونىدا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن قۇرۇلغان سوپى زارۋاتوۋ (بۇ كىشى سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇشتا خىزمەت كۆرسىتىپ قۇربان بولغان) نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇپ كەلگەن ئوسمان ئەيسا ، ئابدۇرېھىم ئەيسا ، مۇھەممەتجان تۇردىيوۋ ، سېلىم ئاخۇن ئەپەندى ، ۋېلەم ئەپەندى . ۋېلەم ئەپەندى ، ئالىم ئەيسا . ئەلى ئەكبەر ، ئۆمەرجان ئەپەندىم قاتارلىق كۆپلىگەن زىيالىيلار ئىلى مائارىپ قوشۇنىغا قوشۇلدى . بۇنىڭ بىلەن ئىلى مائارىپىدا ئالاھىدە يېڭى يۈكسىلىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى .

ئىلىنىڭ مائارىپ تەرەققىياتىدىن ئالغاندا ، ئىلى (غۇلجا) ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان ، كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي بولغاچقا ، تۈركىي تىل سېستىمىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئالاقە ، مەدەنىيەت – مائارىپ ئىشلىرىدا ئۆگىنىش ، تەسىر كۆرسىتىش زور بولغانىدى . بولۇپمۇ غۇلجا شەھىرىدىكى مىللەتلەر ئىچىدە تاتار مىللىتىنىڭ بىلىم سەۋىيەسى باشقا مىللەتلەردىن يۇقۇرىراق ئىدى . شۇنداقلا تاتار قېرىنداشلاردىن چەت ئەللنى كۆرگەن ، چەتئەلدە ئوقۇپ كەلگەنلەرمۇ كۆپرەك ئىدى . شۇڭلاشقا ئىلىدىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت مائارىپ ئىشلىرىنى قوللاپ ، يېڭىلىقتا يېتەكلەشتە ئۇلارنىڭ رولى ۋە ئىلھام بېرىشى ناھايىتى زور بولدى . بۇنى ھەرگىز ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ . ئىلىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرگەن ، ئالاھىدە تۆھپە ياراتقان غارىپ ئەبزى ، ھەبىب يۇنۇچى ، مالىك بېكتېمىروۋ ، پەرىخە ئەلى ئەكبەروۋا ، رەپىق ئابدى ، زەينەپ ئابدى ، ماھنۇر سىراجىيېۋا قاتارلىق پىشقەدەم تاتار مائارىپچى زىيالىيلىرىنى ھۆرمەت بىلەن خاتىرىلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ . يالغۇز مائارىپ سېپىدىلا ئەمەس . باشقا مەدەنىيەت ، تەنتەربىيە ئىشلىرىدىمۇ تاتار زىيالىيلىرىنىڭ تەسىرى زور بولدى .

ئىلى (غۇلجا) شىنجاڭدىكى ئىلغار زىيالىيلارنىڭ توپلاشقان ئورنى بولۇپ قالدى . بولۇپمۇ ئۈچ ۋىلايەت دەۋرىدە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئىلغار ئىدىيەدىكى يۈزلىگەن زىيالىيلار غۇلجىغا كېلىپ توپلاشقانىدى . نىم شېھىت ئارمىيە ئېلى داموللامدىن تارتىپ ناھايىتى نۇرغۇن يازغۇچى شائىر، ئوقۇتقۇچىلار ئىلىغا كېلىپ خىزمەت ئىشلىدى ، مانا بۇ كىشىلەر ئىلىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى . 1933 – ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئىلىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى بىر مەزگىل يەنى جاللات شېڭشىسەي ساختا نىقابىنى ئېچىپ تاشلىغانغا قەدەر جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى .

1936 ـ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسى قۇرۇلۇپ ، ھەرمىللەت ياشلىرىنىڭ ئوقۇش ئارزۇسى قاندۇرۇلدى . ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغىچە سەككىز قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ ، ئىلى ئۈچۈن ۋە پۈتۈن شىنجاڭ ئۈچۈن يۈزلىگەن زىيالىيلارنى يېتىشتۈردى . مەن ئەشۇ مىللەتلەر گىمنازىيەسىنىڭ 6 ـ قارارلىق سىنىپىدا (5 ـ ، 6 ـ قارارلىقى بىر يىلدا قوبۇل قىلىنغاندى) ئوقۇغاندىم .

ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىدە 1940 ـ 1941 ـ ئوقۇش يىلىدىن باشلاپ بىر سىنىپ ئالىي شىفەن سىنىپى ئېچىلغاندى . 1948 ـ يىلىدىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەشۇ مىللەتلەر گىمنازىيەسى ئاساسىدا « ئۆلكىلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك مۇتەخەسسىسلەر يېتىشتۈرۈش بىلىم يۇرتى » قۇرۇلدى . بۇ بىلىم يۇرتىدا شىفەن كەسپى ، ئاگرانوم ، چارۋىچىلىق ، قۇرۇلۇش ، سىياسىي ـ قانۇن ، مالىيە ـ ئىقتىساد كەسپلىرى تەسىس قىلىندى . بۇ بىلىم يۇرتىدا 17 سىنىپ بولۇپ ، 500 گە يېقىن ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى . ئوقۇغۇچىلار ئۈچ ۋىلايەتتىن قوبۇل قىلىناتتى . مەكتەپنى ياخشى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۈچلۈك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ ، تالانتلىق ئوقۇتقۇچىلار سەپلەنگەندى . بەزى كەسپى دەرسلەرنى ئۆتۈشكە سىرتتىن مۇتەخەسسىسلەر تەكلىپ قىلىناتتى .

بىلىم يۇرتى بىلەن تەڭلا ئىلى تىببىي مەكتىپى قۇرۇلدى . بۇ مەكتەپكە ئىلىدىكى سوۋېت دوختۇرخانىسىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى ، شۇنداقلا ئىلىدىكى ئاتاقلىق يەرلىك دوختۇرلاردىن نىغمەت ئىنئامجانوۋ ، شامىل دوختۇر ، شەپىقە خانىملار دەرس ئۆتەتتى . بۇ تىببىي مەكتەپ ئازادلىقتىن كېيىن ، ئاپتونوم رايونلۇق تىببىي مەكتەپنىڭ ئاساسي بولۇپ قالدى . 1949 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەر ئايروپىلان ھادىسىسى بىلەن قازا قىلغاندىن كېيىن ، ئىلى بىلىم يۇرتىغا « ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتى » دەپ نام بېرىلدى .

ئازادلىقتىن كېيىن ، 1951 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قارارى بويىچە شىنجاڭ

مىللەتلەر شۆيۈەنى قايتا رەتكە سېلىنىپ ، ئۇنىڭ ساپاسىنى ياخشىلاش ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپىدىكى كادىرغا بولغان ئېھتىياجنى قاندۇرۇش مەقستىدە ئىلى بىلىم يۇرتىدىكى مەخسۇس كەسىپى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇرۇمچىگە – مىللەتلەر شۆيۈەنىگە يۆتكەپ كېلىنىدى . مەيلى بىلىم يۇرتى ياكى تىببىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسۇن ، ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلار خىزمەت ئېھتىياجى بويىچە ئۆلكە دائىرىسىدە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى .

شۇنى جەزىملەشتۈرۈپ ئېيتىشقا بولىدۇكى ، ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئوتتۇرا ياشتىن ھالقىغان ھەر ساھەدىكى يۇقىرى ئۇنۋانلىق زىيالىيلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئەنە شۇ گىمنازىيە ھەم بىلىم يۇرتىدىن كەلگەنلەردۇر .

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا تەڭ كۆڭۈل بۆلۈنگەندى . يالغۇز غۇلجا شەھرىدىلا تاتار مەكتىپى ، ئۆزبېك مەكتىپى ، ئىلى رۇس مەكتىپى ، خەنزۇ مەكتىپى ، خۇيزۇ مەكتىپى قۇرۇلغاندى ، بۇ مىللەت باللىرى ئۆز ئانا تىلىدا دەرس ئوقۇيتتى . بۇنىڭدىن باشقا ، قازاق ، قىرغىز ، موڭغۇل قېرىنداشلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن غۇلجىدا قازاق ، موڭغۇللارنىڭ ياتاقلىق مەكتەپلىرى تەسىس قىلىنغاندى ، بۇ مەكتەپلەرگە ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىناتتى . ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى ، تەرتىپ – ئەخلاق تۈزۈملىرىمۇ كۈچلۈك بولۇپ ، ئوقۇتقۇچى ، ئوقۇغۇچىلارغا قاتتىق تەلەپ قويۇلاتتى . ئوقۇتۇش پروگىراممىسى ، ئوقۇتۇش پىلانلىرى مەۋسۇم ، چارەكلەرگە بۆلۈنۈپ تۈزۈلەتتى . كۈندىلىك ئىش پىلانلىرى كونكرېت يېزىلىپ ، ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندىلىپ تۇراتتى . مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك بەش نومۇر قويۇش تۈزۈمى قوللىنىلاتتى . ئوقۇتۇش پروگىراممىسى شۇ چاغدىكى سوۋېت مەكتەپلىرىنىڭ دەرسلىك پروگىراممىسى ئاساسىدا تۈزۈلەتتى . شۇڭا ئۈچ ۋىلايەتتىكى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتى خېلى يۇقىرى ئىدى .

ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن ئۆتكەچكە ، شۇنى كېسىپ ئېيتالايمەنكى ، ئازادلىقتىن كېيىن تاكى 1956 – يىلغىچە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئالىدىغان يىللىق ئىمتىھان سوئاللىرىنى (تەبىئىي پەنلەردىن) سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى مائارىپ مىنىستىرلىكى چىقىراتتى ۋە شۇ بويىچە ئىمتىھان ئېلىناتتى . شۇڭا ئازادلىقنىڭ دەسلەپىدە ئۈچ ۋىلايەت ھەم ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى مىللىي مائارىپنىڭ سۈپىتى يۇقىرى ئىدى . ھەتتا مەملىكەت بويىچىمۇ ئالدىنقى ئورۇندا تۇراتتى . بۇ بىر ئەمەلىي ئەھۋال بولۇپ ، بۇنى 1956 – يىلى يولداش لىيۇ شاۋ چى پارتىيىنىڭ 8 – قۇرۇلتىيىدا مۇقىملاشتۇرغاندى .

ئۈچ ۋىلايەتتىكى مائارىپ ئىشلىرىنىڭ شۇنداق ياخشى يولغا قويۇلغانلىقىنى ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ، جۈملىدىن ھەر دەرىجىلىك مائارىپ ئورۇنلىرىنىڭ ئوقۇتۇشقا يۈزلىنىپ تىرىشىپ ئىشلىگەنلىكى ، تۈزۈملىرىنىڭ ئەمەلىي بولغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ . مەن قىسقىلا قىلىپ ئىلى ۋىلايەتلىك مائارىپ باشقارما (ئىدارە) سىنىڭ تەشكىلىي ئاپپارات ئەھۋالىنى قوشۇمچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي : ئۈچ ۋىلايەتنىڭ مەدەنىيەت – مائارىپ ئىشلىرىغا نازىر سەيپىدىن ئەزىزى ئومۇميۈزلۈك رەھبەرلىك قىلاتتى ، ئىلمىي باشقارمىنىڭ باشلىقى ئەنۋەر خانبابا ئىدى . باشقارما تەۋەلىكىدە كاتىبات بۆلۈمى ، مەكتەپلەر بۆلۈمى ، كادىرلار بۆلۈمى ، مالىيە بۆلۈمى ، پېداگوگىكا ئىشخانىسى بار ئىدى ، مەكتەپلەر بۆلۈمى قارىمىقىدا ئىنسپېكتورلار (مۇپەتتىشلەر) كوللىگىيىسى بار ئىدى . خەنزۇ ، شىبە ، رۇس ، موڭغۇل مەكتەپلىرى ئۈچۈن شۇ مىللەتتىن بولغان مەخسۇس مۇپەتتىشلەر قويۇلغانىدى . مەن غۇلجا شەھىرىدىكى مەكتەپلەرگە مەسئۇل ئىدىم . ھەر بىر مۇپەتتىشكە بىردىن ئىگەر – توقۇملۇق يارامىلىق ئات تەييار ئىدى ، ئۇلار ھەر ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم مەكتەپلەرنى ئايلىنىپ كېلەتتى . مەنمۇ غۇلجا شەھىرىدىكى 25 كە يېقىن مەكتەپنى ئايلىنىپ چىقاتتىم .

مۇپەتتىشلەر بىر ئايلىنىپ تەكشۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن ، تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن دوكلات تەييارلايتتى ، مائارىپ باشقارمىسىدىكى ئومۇمىي يىغىندا تەكشۈرۈش ئەھۋالى دوكلات قىلىناتتى ، يىغىندا سوئاللار قويۇلاتتى ، مۇزاكىرە قىلىناتتى ، ئاخىرىدا بۇ دوكلات تۈزىتىلىپ گېزىتتە ئېلان قىلىناتتى .

شۇ چاغدا مۇنداق بىر ئەھۋال يۈز بەرگەندى : 1948 ـ يىلى نىلقا ناھىيەسىگە بارغان مۇپەتتىش نىلقا ناھىيەسىنىڭ مائارىپ ئەھۋالىدىكى بەزى كەمچىلىكلىرىنى سېزىدۇدە ، يىغىندا دوكلات قىلىدۇ ، بۇ ئەھۋال گېزىتتە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ، نىلقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ھاكىمى فاتىخ مۇسلىموۋ (ئۈچ ۋىلايەت باتۇرلىدىن بىرى) بۇ دوكلاتنى گېزىتتىن كۆرۈپ ، خاپا بولۇپ : « ئەشۇ مۇپەتتىش ئەمدى نىلقىغا كېلىدىغان بولسا ، مازار (سۇلتان ئۇۋەيس مازىرى) دىن ئۆتسىلا ئاتىمەن » دەپ تەھدىت سالغاندى . بۇ مەپەتتىش قورقىنىدىن بىر مەزگىل نىلقىغا بارالمىغان .

دېمەك ، مائارىپنى تۈتۈش شۇنداق چىڭ ، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى شۇنداق كۈچلۈك ئىدى . مائارىپ باشقارمىسىنىڭ بەنزىسى ئىخچام ، يىغىنچاق . چاققان بولۇپ پۈتۈنلەي ئوقۇتۇشقا يۈزلەنگەن ، ئەمەلىي ئىش قىلىدىغان ، كادىرلىرى خىل ، كۈچلۈك ، ئىنتىپاقلاشقان بەنزە ئىدى .

ئۈچ ۋىلايەتتە ھەر بىر ئوقۇش يىلى ئاخىرلاشقاندا ، يىللىق ئومۇمىي ئوقۇتۇش خىزمەتلىرىنى خۇلاسىلاش يىغىنلىرى ئېچىلىپ تۇراتتى. نەمۇنىلىك مەكتەپ ، مۇدىر ۋە ئوقۇتقۇچىلار تەقدىرلىنەتتى ، خىزمەت ، ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلەتتى . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى بېكىتىشتە شۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ بىلىمى (ئوقۇش تارىخى) ، ستاژى تولۇق ھسابقا ئېلىناتتى . مەكتەپلەردە ئومۇمىيۈزلۈك ئوقۇتقۇچىلارنى ھۆرمەتلەش ، ئوقۇغۇچىلارنى سۆيۈش يولغا قويۇلغاندى . ئوقۇغۇچىلارغا

تەن جازاسى بېرىش پۈتۈنلەي مەنئىي قىلىنغاندى .

مەنبە : شىنجاڭ تەزكىرىسى ژۇرنىلى 1995 ـ يىل ، 1 ـ سان .

تۈگىدى

بايانات : <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ھەرقانداق ئېلكتابنىڭ ئەسلى ماتىرىيالىنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى شۇ ماتىرىيال يوللانغان توربەت ھەم شۇ توربەتكە يوللىغۇچى ئاپتورغا مەنسۇپ !!!

<<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ئېلكتابلار پەقەت ئۆگىنىش ۋە بىرقىسىم پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تورغا يوللاندى ، ئۇنىڭدىن باشقا سودا ئىشلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش مەنئىي قىلىنىدۇ . ئەگەر قانۇنسىز باشقا ساھەلەردە ئىشلىتىلىپ بىرەر ئاقىۋەت كېلىپ چىقسا بارلىق ئاقىۋەتكە شۇ ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ . <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئولىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!!

يۇقىرىقىلاردىن باشقا <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزگەن ھەرقانداق ئېلكتابقا نىسبەتەن پىكىر-تەلەپلىرىڭىز بولسا <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

<<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> نىڭ QQ توپى : 55451683

2008 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى

شەندۇڭ ---جىنەن